

บทเรียนการเมืองภาคประชาชน ของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก*

People's Politics : Lesson Learned from Eastern
People's Network

ศรัณยู หมั่นทรัพย์**

บทคัดย่อ

การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่อุตสาหกรรมมาบตาพุดตั้งแต่ทศวรรษ 2520 ได้สร้างผลกระทบต่อชุมชนในด้านต่างๆ ในพื้นที่ภาคตะวันออกของประเทศไทย ที่สะสมและรุนแรงมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ขณะที่รัฐบาลและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องไม่สามารถแก้ไขปัญหาเหล่านั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ประชาชนในพื้นที่รอบนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและกลุ่มประชาสังคมที่เคลื่อนไหวประเด็นสิ่งแวดล้อมระดับจุลภาคที่กระจายตัวอยู่ในพื้นที่รวมตัวกันเป็นเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกขึ้น

เครือข่ายฯ ได้เปลี่ยนยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้จากการใช้พลังมวลชนเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะเพียงอย่างเดียวไปสู่การฟ้องร้องต่อศาลปกครอง ซึ่งนำผลสะท้อนจากคำสั่งศาลปกครองประกาศมาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียงเป็นเขตควบคุมมลพิษและศาลปกครองกลางสั่งระงับโครงการและกิจการที่อาจส่งผลกระทบต่อชุมชน 76 โครงการ ในปี พ.ศ.2552 นอกจากนี้ เครือข่ายฯ ยังใช้ “การเมืองภาคประชาชน” เป็นอัตลักษณ์ในการเคลื่อนไหวเพื่อลดแรงกดดันและการกดทับการเคลื่อนไหวในพื้นที่ และเพื่อสร้างพลังในการเข้าร่วมเครือข่ายของสมาชิก รวมทั้งกระตุ้นให้ประชาชนจัดการสิทธิและกำหนดชีวิตตนเอง ในช่วงเวลาดังกล่าว ผู้ประสานงานเครือข่ายได้นำเครือข่ายร่วมเคลื่อนไหวไปกับพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยด้วย

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของคุษฎีนิพนธ์ สาขาสหวิทยาการ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

** นักวิชาการ สำนักส่งเสริมการเมืองภาคพลเมือง สถาบันพระปกเกล้า

แม้เครือข่ายจะได้รับการยอมรับจากนักวิชาการและนักเคลื่อนไหวว่ามีศักยภาพและสร้างแรงสะท้อนต่อการกำหนดนโยบายสาธารณะของรัฐ สามารถนำเสนอประเด็นปัญหาที่รัฐบาลละเลยผู้สังคม แต่สำหรับประชาชนในพื้นที่รับรู้ที่รัฐบาลกุมอำนาจในการตัดสินใจ จึงไม่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ รัฐไม่เคารพสิทธิชุมชนและสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมตามนโยบายเศรษฐกิจการลงทุน นอกจากนี้ การตั้งคณะกรรมการ 4 ฝ่ายเพื่อแก้ไขปัญหาบาตพุดยังกลายเป็นกบดักทางการเมืองและเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้รัฐอีกด้วย

การเมืองภาคประชาชนของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยซึ่งกลายเป็นความขัดแย้งแบ่งสีทางการเมืองในระยะต่อมานั้น ทำให้ประชาชนและมวลชนที่ร่วมเคลื่อนไหวลดความไว้วางใจต่อขบวนการเคลื่อนไหว ไม่เข้าร่วมการเคลื่อนไหว และทำให้การเมืองภาคประชาชนของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกถอยห่างออกจาก “ประชาชน” ที่เป็นฐานรากของการเคลื่อนไหว และนำไปสู่การคลายตัวของการทำงานไปในที่สุด

คำสำคัญ : เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก, ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม, การเมืองภาคประชาชน

ABSTRACT

The Industrial development in Mub Ta put industrial estate from its establishment in twentieth century, caused the great impact to the community in eastern part of Thailand and was accumulated consecutively. The government and related organizations were unable to solve the problems efficiently.

This was the reason that people who live around Mab Ta Phut area were unite as Eastern region People's network.

The network has changed the only way from their movement at the public space to accused the Administrative Court for Pollution Control Zone in Map Ta Phut. This was an important changing strategy that effective than masses in public space, by using Constitution, Acts and related law included valuable data. Then, the court ordered to declaring Map Ta Phut and nearby areas as pollution control zone in 2552 and the prosecution suspended 76 violent project, in the same year.

Network used "people's politics" as identity, to take advantage, to legitimate and to reduced stress and the pressure to the movement and also to strengthen participation in the movement. This was lead to cooperation with the People's Alliance for Democracy (PAD) that network coordinator have joined together.

Eastern People’s Network has been recognized by scholars and activists as a success case that raised pollution issues to public and effective impact to the government and investors. The movements can enforcement public policy. For scholars, the Eastern People’s Network movement was powerful and can drive policy in highly successful. But for the people, they are lose. The government, every level had not been fair to them. There are neither law enforcement in pollution control zone nor implementation in policy. These are limitations of politics in Thailand, due to state power, economic policies to support industry investment, government do not take the people issue seriously. These limitations making the political opportunities of the people become a political trap and making people participatory in the political process become an instrument of legitimizing the state.

The relationship between the network and People’s Alliance for Democracy, during the formation of political conflict has affected the weakness of the network. And lead to declining of the Eastern People’s Network

Keywords : Eastern People’s Network, Social Movement, People’s Politics

1. บทนำ

เมื่อรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ถูกประกาศใช้ “การเมืองภาคประชาชน” เข้าไปเกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมือง ยึดครองพื้นที่และความชอบธรรมทางการเมืองในสังคมไทย และถูกนำไปใช้มากขึ้นทั้งเป็นยุทธวิธีการเคลื่อนไหวและกลายเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองอีกชุดหนึ่ง เพื่อทำความเข้าใจและเปิดมิติมุมมองต่อการเมืองภาคประชาชน ในฐานะยุทธวิธีของประชาชนคนเล็กๆ ที่เดือดร้อนและทำการเคลื่อนไหวต่อสู้ภายใต้อำนาจและความชอบธรรมนั้น และเพื่อทำความเข้าใจการเคลื่อนไหว วิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัดของพลังประชาชนในการเมืองภาคประชาชน

ในการใช้ยุทธวิธี ผู้วิจัยจึงทำการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อศึกษาเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก โดยศึกษาถึงการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุดที่ใช้ยุทธวิธีหลากหลาย สร้างผลสะท้อน และคลายตัวลงในที่สุด

เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเป็นกลุ่มประชาชนที่เคลื่อนไหว เรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุดตั้งแต่ พ.ศ. 2548 เครือข่ายเกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มประชาสังคมในพื้นที่ภาคตะวันออก ใช้โอกาสและช่องทางของ “การเมืองภาคประชาชน” เคลื่อนไหวเรียกร้องให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายแก้ไขปัญหาผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด¹ ด้วยความ

¹ นิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด หรือมาบตาพุดคอมเพล็กซ์ ประกอบด้วยนิคมอุตสาหกรรม 5 แห่ง และท่าเรืออุตสาหกรรม 1 แห่ง ได้แก่ บริเวณนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด นิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก นิคมอุตสาหกรรมผาแดง นิคมอุตสาหกรรมเอเชีย นิคมอุตสาหกรรมอาร์ ไอ แอล และท่าเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุด

Eastern People’s Network has been recognized by scholars and activists as a success case that raised pollution issues to public and effective impact to the government and investors. The movements can enforcement public policy. For scholars, the Eastern People’s Network movement was powerful and can drive policy in highly successful. But for the people, they are lose. The government, every level had not been fair to them. There are neither law enforcement in pollution control zone nor implementation in policy. These are limitations of politics in Thailand, due to state power, economic policies to support industry investment, government do not take the people issue seriously. These limitations making the political opportunities of the people become a political trap and making people participatory in the political process become an instrument of legitimizing the state.

The relationship between the network and People’s Alliance for Democracy, during the formation of political conflict has affected the weakness of the network. And lead to declining of the Eastern People’s Network

Keywords : Eastern People’s Network, Social Movement, People’s Politics

1. บทนำ

เมื่อรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ถูกประกาศใช้ “การเมืองภาคประชาชน” เข้าไปเกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมือง ยึดครองพื้นที่และความชอบธรรมทางการเมืองในสังคมไทย และถูกนำไปใช้มากขึ้นทั้งเป็นยุทธวิธีการเคลื่อนไหวและกลายเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองอีกชุดหนึ่ง เพื่อทำความเข้าใจและเปิดมิติมุมมองต่อการเมืองภาคประชาชน ในฐานะยุทธวิธีของประชาชนคนเล็กๆ ที่เดือดร้อนและทำการเคลื่อนไหวต่อสู้ภายใต้อำนาจและความชอบธรรมนั้น และเพื่อทำความเข้าใจการเคลื่อนไหว วิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัดของพลังประชาชนในการเมืองภาคประชาชน

ในการใช้ยุทธวิธี ผู้วิจัยจึงทำการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อศึกษาเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก โดยศึกษาถึงการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุดที่ใช้ยุทธวิธีหลากหลาย สร้างผลสะท้อน และคลายตัวลงในที่สุด

เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเป็นกลุ่มประชาชนที่เคลื่อนไหว เรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุดตั้งแต่ พ.ศ. 2548 เครือข่ายเกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มประชาสังคมในพื้นที่ภาคตะวันออก ใช้โอกาสและช่องทางของ “การเมืองภาคประชาชน” เคลื่อนไหวเรียกร้องให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายแก้ไขปัญหาผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด¹ ด้วยความ

¹ นิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด หรือมาบตาพุดคอมเพล็กซ์ ประกอบด้วยนิคมอุตสาหกรรม 5 แห่ง และท่าเรืออุตสาหกรรม 1 แห่ง ได้แก่ บริเวณนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด นิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก นิคมอุตสาหกรรมผาแดง นิคมอุตสาหกรรมเอเชีย นิคมอุตสาหกรรมอาร์ ไอ แอล และท่าเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุด

หมายและความเข้าใจต่อ “การเมืองภาคประชาชน” จะเป็นโอกาสและความเป็นไปได้ใหม่ๆ สำหรับการแก้ปัญหาของชาวบ้านธรรมดาๆ

เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือเห็นด้วยกับแนวคิดเคลื่อนไหวก่อนหน้านี้เกี่ยวกับการเมือง ใช้ชุดยุทธวิธีเคลื่อนไหวก่อนหน้านี้ทั้งระดับพื้นที่และระดับนโยบายของรัฐ มีการระดมทรัพยากรและใช้กรอบโครงความคิด (Framing) เรื่องมลพิษจากอุตสาหกรรมและผลกระทบต่อสุขภาพ รวมทั้งสิทธิชุมชน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจพอเพียงในการเคลื่อนไหว เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลายเป็นตัวแบบของการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนให้กับกลุ่มต่อต้านแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคใต้² และได้รับการยอมรับจากแวดวงวิชาการว่ายกระดับประเด็นสิ่งแวดล้อมจากมลพิษอุตสาหกรรมให้เป็นประเด็นทางสังคมและนำไปสู่การกำหนดเกณฑ์ประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (Environment and Health Impact Assessment) มาบตาพุดกลายเป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยทั้งด้าน สุขภาวะและมลพิษ (เดชรัต สุขกำเนิด, 2544) การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน (สมฤดี นิโครวัฒน์ยิ่งยง, 2552) การบังคับใช้กฎหมาย (จิริสิริ ชมกรด, 2552) การแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง (สถาบันพระปกเกล้า, 2553) และ ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชน (นราพร อินทร์แดน- ดอน, 2556)

อย่างไรก็ตาม ประชาชนในพื้นที่มาบตาพุดในฐานะผู้เดือดร้อนและถูกเบียดขับให้ไปเป็นเกษตรกรในเมืองอุตสาหกรรมใหม่ที่มุ่งรายได้ประชาชาติอาศัยผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศเบื้องต้น (Gross Domestic Product หรือ GDP) เป็นตัววัด และได้รับผลกระทบ

จากมลพิษหลายประการนั้น เห็นว่าการต่อสู้กลับทำให้พวกเขา รู้สึกว่าไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมอย่างแท้จริง

“เราต้องการให้มองเห็นความเป็นอยู่ของคนท้องที่บ้าง ไม่ใช่กอบโกยและเห็นประโยชน์ของกลุ่มทุน เนี่ยะ... ขอร้องแค่เนี่ยะ... แต่อย่างไร ก็ยังมองไม่เห็นที่ว่าคนมาบตาพุดจะได้รับความเป็นธรรมเลยสักนิด” และ “ปัญหาที่รัฐรับปากจะแก้ไขให้มัน ไม่ไปไหน ส่วนที่แก้ไขให้ก็ทำอย่างขอไปที อย่างน้ำประปาที่มาติดตั้งใหม่ให้ลุงนี้ ก็มีแต่ลม ลุงจ่ายค่าลมไปครึ่งหนึ่งแต่ปัญหาน้ำในบ่อที่เสียจากมลพิษก็ไม่ได้แก้ไขอย่างเด็ดขาด แต่ที่โรงงานอุตสาหกรรมยังคงขยายไปตามแผน นี้จะให้ลุงเรียกว่าอะไร นี่แหละความไม่เป็นธรรมที่รัฐบาลทำกับพวกลุง” (น้อย ใจตั้ง, สัมภาษณ์, 30 กันยายน 2553 และ 21 มกราคม 2554)

2. การเมืองภาคประชาชน : พัฒนาการทางความคิด

“การเมืองภาคประชาชน” มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคมของประชาชน และการเคลื่อนไหวทางสังคมในแต่ละยุคสมัย มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายแตกต่างกัน ทำให้การเรียกขานได้ใช้คำที่บ่งบอกลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางความคิดของประชาชน นภาพร อติวานิชยพงศ์ (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงการเคลื่อนไหวของประชาชนในยุคสมัยต่างๆ ในสังคมไทยตั้งแต่การประท้วงของคนงานรถรางและการก่อตั้งเป็นสมาคมเมื่อ พ.ศ. 2475 การเคลื่อนไหวของกรรมกรและปัญญาชนที่

² ความสำเร็จในการฟ้องร้องขอให้ประกาศมาบตาพุดและเขตโดยรอบเป็นเขตควบคุมมลพิษ (3 มีนาคม 2552) ศาลชั้นต้นระงับการลงโทษ 76 โครงการ (29 กันยายน 2552) การฟ้องร้องให้รัฐบาลปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ 2550 มาตรา 67 วรรค 2 นำไปสู่การตั้งคณะกรรมการ 4 ฝ่าย ซึ่งเสนอโครงการหรือกิจการรุนแรง 18 ประเภท (31 สิงหาคม 2553) ล้วนเป็นความสำเร็จที่เสริมแรงให้กลุ่มเคลื่อนไหวต่อต้านการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคใต้ใช้มาบตาพุดเป็นตัวอย่างและเข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้การขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง

เกิดขึ้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองการเข้ามา มีบทบาทสำคัญขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ต่อการ เคลื่อนไหวของประชาชนหลังทศวรรษ 2520 ที่ใช้ แนวคิดการพัฒนาในการขับเคลื่อนและใช้ปัญหาที่เกิด จากการจัดการของรัฐเป็นประเด็นเคลื่อนไหว ขณะเดียวกัน การเคลื่อนไหวที่ไม่ได้นำโดยองค์กรพัฒนาเอกชน แต่ได้ รับอิทธิพลความคิดสังคมนิยมของปัญญาชนตั้งแต่ช่วง ทศวรรษ 2490 นำไปสู่การเคลื่อนไหวทั้งก่อนและหลัง 14 ตุลาคม 2516 ของกรรมกร ชาวนา และนักศึกษา นำ ไปสู่การจัดตั้ง “สหพันธ์ชาวนาไร้อาณาแห่งประเทศไทย” และ องค์กร ประสานงาน “ศูนย์กลางนิสิต นักศึกษาแห่งประเทศไทย” การเคลื่อนไหวของภาค ประชาชนที่คลาไคลลงหลัง 6 ตุลาคม 2519 จากการ ปราบบราม เป็นช่วงที่แนวคิดแบบมาร์กซิสต์เริ่ม เสื่อมความนิยม องค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทสำคัญ ขับเคลื่อนงานพัฒนา ธารณะเพื่อแก้ไขปัญหา และ ผลักดันนโยบาย เป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนรูป การเคลื่อนไหวไปสู่การเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movements) ประชาชนที่มีองค์กร พัฒนาเอกชนสนับสนุน เกิดพัฒนาการทางความคิด มีการสรุปบทเรียนการทำงาน มีการนำแนวคิดของ นักวิชาการด้านต่างๆ มาใช้ในการพัฒนาชนบท ทั้ง วัฒนธรรมชุมชน การจัดสรรทรัพยากร และการจัดการ สิ่งแวดล้อม องค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้ได้บ่มเพาะ นักเคลื่อนไหวและนักกิจกรรมทางการเมืองในระยะ ต่อมาและเป็นส่วนสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งให้ ภาคประชาสังคมในชนบท ช่วงเวลาดังกล่าว การเคลื่อนไหว ทางสังคมของประชาชน เรียกว่า “ขบวนการองค์กรภาค ประชาชน” (นภาพร อติวาณิชย์พงศ์, ม.ป.ป.)

ปลายทศวรรษที่ 2530 ประชาชนมีความตื่นตัวใน ประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรและการจัดสรร ทรัพยากรอย่างเป็นธรรม รวมทั้งปัญหาผลกระทบจาก การพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ ฉบับที่ 1 เริ่มปรากฏขึ้น เกิดผลด้านลบต่อ

ประชาชนในชนบท ด้อยโอกาส และยากจน ประชาชน มีการรวมตัวเป็นกลุ่มเป็นองค์กรเครือข่าย และ เคลื่อนไหวร่วมกัน เรียกว่า “ขบวนการเคลื่อนไหวระดับ รากหญ้า (Grass Root Movement)” เช่น ขบวนการ สมัชชาคนจน กลุ่มรวมของผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหา ความเดือดร้อนจากผลกระทบของโครงการหรือ นโยบาย การพัฒนาของรัฐ เรียกรวมการเคลื่อนไหวของขบวนการ ประชาชนว่า “การเมืองบนท้องถนน” (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2541, 70) ที่มีงานศึกษาที่กล่าวว่ามีลักษณะ ความสอดคล้องกับการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, 2540 : 94 – 98 และ ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2541 : 238 – 239)

งานศึกษาการเคลื่อนไหวของประชาชน “วิถีชีวิต วิถีผู้ : ขบวนการประชาชนร่วมสมัย” ของ ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2545, 19-20) นำเสนอการเคลื่อนไหว ของประชาชนในหลายกลุ่ม หลายประเด็นและเรียก การเคลื่อนไหวของประชาชนเหล่านั้นว่า “ขบวนการ ประชาชน” และอภิปรายไว้ว่า ขบวนการประชาชน ในประเทศกำลังพัฒนามีจุดมุ่งหมายที่จะสถาปนาและ ทำให้ระบบโครงสร้างการเมืองประชาธิปไตยเข้มแข็งขึ้น ด้วยเชื่อว่าจะเป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การกำ จัดการกดขี่ ส่งเสริมการมีส่วนร่วม ลดความเหลื่อมล้ำและ สร้างความเป็นธรรมในทางเศรษฐกิจและสังคม ขบวนการประชาชนของประเทศกำลังพัฒนาจึงหันเห ออกจากการเรียกร้องประชาธิปไตยเพียงรูปแบบไปสู่การ เรียกร้อง “การเมืองภาคประชาชน” ซึ่งมีนัยของการมี ส่วนร่วมของประชาชนโดยตรงในกระบวนการตัดสินใจ นโยบาย โครงการ และกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อ วิถีชีวิต งานดังกล่าวเป็นตัวอย่างสำคัญของการศึกษา การเคลื่อนไหวทางสังคมของขบวนการประชาชน มโนทัศน์สำคัญของการเมืองภาคประชาชน

หลังเหตุการณ์พฤษภาคม 2535 เพื่อให้ความหมาย และอธิบายปรากฏการณ์เคลื่อนไหวของประชาชนที่เพิ่ม

จำนวนและมีความหลากหลายขึ้น กลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมือง 30 องค์กรประชาธิปไตย (นฤมล ทับจุมพล และ จรัล ดิษฐาอภิชัย, ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คณะ, 2545, 481) และ กลุ่มนักวิชาการและ นักกิจกรรมทางการเมืองผลักดันความคิดและรณรงค์ เคลื่อนไหวความคิดทางการเมือง และสถาปนาแนวคิด การเมืองภาคประชาชนในสังคมไทยให้บรรลุไว้ใน รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ทำให้การเคลื่อนไหวของ ประชาชนยกระดับเป็น “การเมืองภาคประชาชน”

การเคลื่อนไหวของประชาชนที่ถูกเรียกชื่อแตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลาของสังคมการเมืองไทย “การเมือง ภาคประชาชน” จึงเป็นแนวคิดทางสังคมการเมือง ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่ออธิบายการเคลื่อนไหวของประชาชน มโนทัศน์การเคลื่อนไหวทางสังคมจึงเป็นฐานสำคัญ ในการศึกษาการเมืองภาคประชาชนในสังคมไทย ซึ่งเมื่อ รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ยอมรับการชุมนุมเคลื่อนไหว อย่างสงบปราศจากอาวุธแล้ว อาจกล่าวได้ว่าการเคลื่อนไหวและการเมืองภาคประชาชนได้กลายเป็น ส่วนหนึ่งของกันและกัน

สำหรับ งานศึกษาการเมืองภาคประชาชน (People's politics) ในต่างประเทศ ไม่มีปรากฏอย่าง ตรงตัวเหมือนเช่นที่ถูกใช้และอธิบายกันในประเทศไทย คำที่มีความหมายใกล้เคียง คือคำว่า “การเมืองเพื่อ ประชาชน” ในงาน Politics for People : Finding a Responsible Public Voice. ของ Mathews, F. David. (1999) งานดังกล่าวมีนักวิชาการในกลุ่มที่มีฐาน คิดเกี่ยวกับภาคประชาสังคมหลายคนนำมาอธิบาย ความเข้มแข็งของประชาชน รวมทั้งเอนก เหล่าธรรมทัศน์ ที่กล่าวถึงหนังสือเล่มนี้ในงานเขียนเกี่ยวกับพลัง ประชาชนของเขา งานดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ เดวิด เฮล (David Held, 2006) และ สไตน์ ริงเกน (Stein Ringen, 2007) ที่กล่าวว่าการเมืองภาคตัวแทน (Representative Democracy) ไม่เพียงพอ

ต่อการปกครองที่ดี ประชาชนจึงต้องแก้ไขปัญหา การเมืองในระบบรัฐสภา โดยสร้างความเข้มแข็งของ ประชาชนเอง ฟังฟังรัฐน้อยลง ติดตามตรวจสอบการ ทำงานของรัฐ ซึ่งแนวคิดของ เฮล และ ริงเกน นี้เองก็ถูก นำมาใช้อธิบาย “การเมืองภาคประชาชน” ของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2548) และ เอนก เหล่า ธรรมทัศน์ (2551) ด้วย ยังพบงานที่อธิบายถึง “การเมืองที่เกี่ยวข้องกับประชาชน” (Popular Politics) ในงานชื่อ Politics of The Governed ของ พาธา แชตเตอร์จี (Partha Chatterjee, 2004) ที่อธิบายถึงประชาชนคนธรรมดาๆ ที่เข้าไปอยู่ในพื้นที่ การเมืองและมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับผู้ปกครองและ การเมืองเชิงโครงสร้าง การเมืองของประชาชนยากจน ที่ต้องทั้งโอกาสและทุนทางสังคมที่เข้าไปมีส่วนทาง การเมืองโดยทำทนายและต่อต้านอำนาจด้วยวิธีต่างๆ เพื่อยืนหยัดในสิ่งที่ตนเองมีสิทธิและควรได้รับในฐานะ ประชาชนของประเทศ และที่พวกเขาไม่สามารถเข้าถึง สิทธินั้นได้ก็เป็นเพราะรัฐไม่บริหารจัดการอย่างเหมาะสม

งานอีกส่วนหนึ่งที่ปรากฏประชาชนในการเคลื่อนไหว คือ งานที่ ชาร์ลส์ ทิลลี (Charles Tilly), ดัก แมคอาดัม (Doug McAdam) และ ซิดนีย์ ทาโรว์ (Sidney Tarrow) (Tilly, Charles, 2010) ร่วมกันอธิบายประชาชน ที่เคลื่อนไหวในพื้นที่ทางการเมือง อย่างการประท้วง การจลาจล การเคลื่อนไหวเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตย สงครามกลางเมือง ว่าเป็นการเมืองแบบโต้แย้ง (Contentious Politics) การเมืองที่ประชาชน ผู้เรียกร้องสิทธิรวมตัวกันในพื้นที่สาธารณะ และกระทำการ ดังกล่าวเป็นช่วงๆ ซ้ำๆ หลายๆ ครั้ง เป็นลักษณะของ การต่อสู้ดิ้นรนทางการเมือง และเป็นความหมายที่รวม เอาการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบต่างๆ เข้าไว้ด้วยกันหมด ทิลลี (Tilly, 2010) อธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า การเมืองแบบโต้แย้งจะใช้ชุดยุทธวิธีเคลื่อนไหว (repertoire) ในพื้นที่สาธารณะที่ต่อเนื่องและทุกรูปแบบ เช่น รณรงค์ อย่างเอาเป็นเอาตาย หรือแสดงท่าทางหรือท่าทีที่

ออกแบบเพื่อสนับสนุนการเคลื่อนไหวอย่างช้าๆ และอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น การสวมเสื้อสีธงรงค์ การร้องเพลงหรือการแสดงสัญลักษณ์เพื่อขับเคลื่อนหรือสนับสนุนการเคลื่อนไหว แม้งานศึกษาการเคลื่อนไหวของประชาชนเหล่านี้ไม่ได้เรียก “การเมืองภาคประชาชน” หรือ People’s Politics หรือมีความหมายเหมือน “การเมืองภาคประชาชน” ในสังคมไทย แต่บางส่วนสามารถนำมาอธิบายการเมืองภาคประชาชนในสังคมไทยได้เช่นกัน

3. มโนทัศน์ที่เกี่ยวข้อง กับ “การเมืองภาคประชาชน” ในสังคมไทย

หลังรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 “การเมืองภาคประชาชน” เป็นหัวข้อทางวิชาการที่ขยายพื้นที่ไปสู่ มโนทัศน์ในการศึกษาแบ่งตามฐานคิด ดังนี้

3.1 แนวคิดการมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation) หรือประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม หรือการเมืองภาคพลเมือง (Citizen Politics)

ด้านรัฐศาสตร์กระแสหลักกรอบคิดการเมืองภาคประชาชนอยู่ที่การมีส่วนร่วมของประชาชน เช่น การเปิดโอกาสให้เข้ามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะ กิจกรรมสาธารณะ แสดงสิทธิในการกำหนดชีวิตของตนเอง หรือเพื่อยับยั้งการกระทำของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของพวกเขา มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของ

รัฐ มีการใช้สิทธิ เสรีภาพทางตรงของประชาชนทางการเมืองที่เรียกว่า ประชาธิปไตยทางตรง เช่น การเสนอกฎหมาย การถอดถอนผู้บริหารประเทศ หรือผู้บริหารระดับสูง ทั้งนี้ด้วยเหตุผลการสร้างดุลยภาพอำนาจในการปกครองระบอบประชาธิปไตย (เสกสรรค์, 2552, 140) ความหมายและความเข้าใจของการเมืองภาคประชาชนในแบบนี้จึงมีน้ำหนักที่การมีส่วนร่วมกับการปกครอง หรือที่เรียกว่าเป็นรูปแบบสัมพันธ์กับรัฐในเชิงบวกคือการเสริมประสานกับรัฐ เช่น การลงประชามติ (Referendum) การประชาพิจารณ์ (Public Hearing) การอภิปรายสาธารณะ (Public Dialogue) การริเริ่มกฎหมาย (People Initiation) หรือ การทำประชามติ ขณะที่ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2551) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในฐานะพลเมือง (Citizen) ไม่ใช่ในฐานะราษฎร (Subject) หรือไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินที่รอรับบริการจากรัฐเท่านั้น นำไปสู่ความเข้าใจต่อองค์ประกอบสำคัญของการเมืองภาคประชาชนแบบมีส่วนร่วม คือ ความเป็นพลเมือง³ และการเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น (Active Citizen) ที่มุ่งปกป้องคุ้มครองสิทธิและมุ่งประโยชน์สาธารณะ (Common Good) และเรียกเป็นการเมืองภาคพลเมือง (Citizen Politics)

การเมืองภาคประชาชน แบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองจึงให้ความสำคัญกับประชาชนในกระบวนการต่างๆ ทางการเมือง เพื่อแก้ปัญหาและกำหนดชีวิตตนเอง ลดความไร้ประสิทธิภาพของนักการเมือง ลดความอ่อนแอของสถาบันทางการเมือง ตรวจสอบถ่วงดุลรัฐและการแก้ไขปัญหาของรัฐ และ

³ การใช้ “การเมืองภาคพลเมือง” ให้นัยสำคัญอย่างน้อย 2 นัย คือ 1. ระดับของการเป็นพลเมืองตามสภาพทางกฎหมายและการเมือง ซึ่งเป็นความหมายพื้นฐานที่ว่าพลเมืองคือฐานะสมาชิกของรัฐและชุมชน มีสิทธิและความรับผิดชอบตามกำหนดในกฎหมาย เช่น การเคารพกฎหมาย การออกเสียงเลือกตั้ง การชำระภาษี และการเป็นทหาร 2. ระดับของการมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ (Public Life) ซึ่งหมายถึงพฤติกรรมที่แสดงออกต่อกิจการสาธารณะที่มุ่งให้ชีวิตสาธารณะหรือชีวิตส่วนรวมดีขึ้น ซึ่งอาจมีได้หลากหลายลักษณะ ตั้งแต่การแสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์อย่างสร้างสรรค์ต่อส่วนรวมและการเมือง การเคลื่อนไหวทางการเมือง การยื่นหยัดทางการเมืองในประเด็นต่างๆ การแสดงพลังผลักดันทิศทางการเมือง หรือ การกำหนดนโยบายหรือกฎหมาย David Matthews (1999), ณรงค์ บุญสวยขวัญ (2552), จุมพล หนีมพานิช (2550), เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2551) และ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2552) ซึ่งในการศึกษานี้ไม่จำกัดอยู่ที่การสร้างพลเมืองหรือการให้สำคัญกับความเป็นพลเมืองในขบวนการเคลื่อนไหวดังกล่าว

ทำงานคู่ขนานไปกับการเมืองภาคตัวแทน เพราะเห็นว่า ประชาธิปไตยแบบเดิมไม่ได้เป็นคำตอบของการสร้าง สังคมที่เท่าเทียม แต่กลับทำให้ความเหลื่อมล้ำทางสังคม เพิ่มขึ้นจากการรวมโอกาสของนักการเมืองเข้ากับทุน และชนชั้นที่ต้องการรักษาอำนาจและฐานผลประโยชน์ ประชาธิปไตยแบบเดิมทำให้โอกาสของผู้ที่จะเข้าสู่สนาม เลือกตั้งได้เป็นคนเพียงกลุ่มเดียวที่มีลักษณะเฉพาะ และเป็นเพียงกลุ่มคนจำนวนน้อยในสังคม ที่กลายเป็นกลุ่ม ผูกขาดอำนาจทางการเมือง การเมืองภาคประชาชน จึงต้องการขับเคลื่อนสู่แนวทางแก้ปัญหามือง การปกครองที่ภาคตัวแทนไม่สามารถแก้ไขได้⁴ และเป็น กลไกหนึ่งในการแก้ไขปัญหาที่สเถียรของอำนาจอธิปไตย ปัญหา नियามผลประโยชน์แห่งชาติหรือผลประโยชน์ ส่วนรวม ปัญหาฉันทมติทางการเมือง บทบาทของ การเมืองภาคประชาชนได้ย้าไว้ชัดเจนในเจตนารมณ์ รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ว่าต้องการส่งเสริมและคุ้มครอง เสรีภาพของประชาชนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการ ปกครอง และตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐเพิ่มขึ้น ตลอดจน การปรับปรุงโครงสร้างทางการเมืองให้มีเสถียรภาพ (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2552)

3.2 แนวคิดกลุ่มรากหญ้าหรือคนชนชั้นล่าง (Grass Roots Organization)

นอกจากแนวคิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองแล้ว

การเมืองภาคประชาชนยังอธิบายได้ด้วยบทบาทของ ประชาชนในลักษณะของการรวมกลุ่มรวมตัวเรียกร้อง ผ่านยุทธวิธีต่างๆ ซึ่งเกิดจากการที่รัฐละเลยไม่ใส่ใจการ แก้ปัญหา และประชาชนไม่สามารถเผชิญกับปัญหา เหล่านั้นได้อีกต่อไป⁵ ไปสู่การรวมตัวเพื่อแก้ไขปัญหาด้วย ตนเอง ทำให้เกิดประชาสังคม⁶ หรือกลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อ กัดดันรัฐให้เปลี่ยนแปลงนโยบาย หรือตัดสินใจแก้ไข ปัญหาที่ประชาชนเผชิญอยู่ การเมืองภาคประชาชนแบบ นี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวในประชาสังคม ที่แตกต่างจากขบวนการปฏิวัติคือไม่ได้มีจุดมุ่งหมายยึด กุมอำนาจรัฐเพื่อเปลี่ยนสังคมตามอุดมการณ์ แต่เป็น การเคลื่อนไหวเพื่อให้ได้มาซึ่งฐานะในการกำหนดการ ปกครองด้วยตนเอง (Self Determination) โดย ไม่จำเป็นต้องผ่านรัฐเสมอไป (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2548, 146-147 และ 174)

ฐานคติของการเมืองภาคประชาชนแบบนี้ ให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้เคลื่อนไหวที่เป็นกลุ่มชนชั้นที่ ด้อยโอกาส ขาดทรัพยากร ไม่ได้ได้รับความสำคัญจากรัฐ อาจเป็นคนชายขอบของสังคมการเมือง การเคลื่อนไหว เป็นไปเพื่อการเรียกร้องขอความช่วยเหลือจากรัฐ หรือ สะท้อนความต้องการหรือความเดือดร้อน ซึ่งสิ่งที่เรียกร ้องอาจทำทลายอำนาจรัฐทั้งในระดับท้องถิ่นและ ระดับชาติ แต่ไม่อาจคาดหวังถึงผลกระทบในแง่การ

⁴ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2548, น. 8 “...ถ้าพึ่งประชาธิปไตยที่เรารับมาจากตะวันตกนั้นอาจไม่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาของ ประเทศกระทั่งอาจเป็นสาเหตุของปัญหาเสียเอง.. วิฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปี 2540 เป็นเหตุการณ์ตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนว่า บรรดานักการเมืองและพรรคการเมืองในประเทศไทยไม่มีคุณสมบัติและคุณธรรมพอที่จะนำพาประเทศไปสู่ความผาสุกและ เจริญรุ่งเรืองได้” และ น. 9 “...การเมืองภาคประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของการใช้สิทธิทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย แต่ใน ขณะเดียวกันได้สะท้อนให้เห็นจุดอ่อนข้อบกพร่องของการเมืองแบบตัวแทน” และ ธีรยุทธ บุญมี, 2547, น.13-14 “นักการเมืองที่มุ่งหวังขจัดลวดทอนบทบาทการเมืองภาคประชาชนควรตระหนักว่า การเมืองรัฐสภา หรือการเมืองแบบผู้แทน กำลัง ลดบทบาทลง และตัวมันเองไม่พอเพียงที่จะตอบปัญหาทุกเรื่องแก่ผู้คนได้”

⁵ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2548, น. 97 การเมืองภาคประชาชนที่เรียกร้องสิทธิของตนหรือเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้อง ล้วนสืบเนื่องจาก การเข้าไม่ถึง (Inaccessibility) กระบวนการใช้อำนาจรัฐ (การใช้อำนาจอธิปไตยของตน – ผู้วิจัย) ซึ่งรัฐมุ่งตอบสนองต่อการขยาย ตัวของทุนโดยไม่สนใจผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อกลุ่มชนที่เสียเปรียบเท่าที่ควร ซึ่งเป็นความไม่พอเพียงของระบอบประชาธิปไตยแบบ ตัวแทน

⁶ ซูชัย ศุภวงศ์ และ ยวดี คาคการณ์ไกล, 2541. เรียกการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนและการแสดงออกซึ่งสิทธิทางการเมือง ของประชาชนว่า เป็นกระบวนการสร้างประชาสังคม (Civil Society) ที่ให้ความสำคัญต่อการแสดงออกซึ่งพลังทางสังคมและ การดำเนินกิจกรรมของประชาชนบนพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere)

เปลี่ยนแปลงโครงสร้างและระบบสังคม ด้วยว่ากลุ่มรกรกฐนหรือคนชั้นล่ง นอกจกนไม่ได้รับความสำคัญแล้ว ยังถูกกดทับด้วยบรรทคฐนบางอย่งของสังคมการเคลื่อนไหวในลักษณะของการเรีกรร่งหรือสะท้อนให้เห็นความเดือดร้อนมักกระทำร่วมกับกลุ่มองค์กรต่างๆ อย่งกลุ่ม NGOs มีการรวมตัวเป็นลักษณะหลวมๆ ไม่เป็นทางการ เป็นองค์กรเปิด ต้องการความช่วยเหลือจากภาคสังคมด้วย ในขณะเดียวกันองค์กรความร่วมมือกับคนรกรกฐนก็จะเป็นอิสระจากรัฐและมุ่งประโยชน์สาธารณะ สำหรับการเคลื่อนไหวของกลุ่มรกรกฐนนั้ มักจะนำเสนอชุดทางเลือกในประเด็นที่ต้องการผ่านการใช้อำนาจ ผ่านกลุ่มในท้องถิ่น การเมืองภาคประชาชนแบบนี้ต้องการพื้นที่สาธารณะในการเคลื่อนไหว การอธิบายและการศึกษาจึงต้องการมโนทัศน์ของการเคลื่อนไหวทางสังคมมาประกอบด้วย การเมืองภาคประชาชนแบบนี้อาจเรียกว่า การเมืองบนท้องถิ่น

แนวคิดการเมืองภาคประชาชนที่อธิบายเรื่องการใช้อำนาจกระทำโดยตรง (Direct Action) เปิดพื้นที่สาธารณะ สร้างเครือข่าย (Network) ด้วยเชื่อว่าการเมืองภาคประชาชนจะสร้างผลสะท้อนและพัฒนาประชาธิปไตยยังคงมีข้อถกเถียงของกลุ่มมาร์กซิสต์ใหม่ที่เชื่อว่าการเคลื่อนไหวในลักษณะดังกล่าวไม่อาจนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้ (Gramsci, 1971 อ้างถึงใน ผาสุกพงษ์ไพจิตร, 2545, 7) เพราะไม่ได้ให้ความสนใจกับรัฐและอำนาจในรูปแบบที่ทำงานอยู่รอบตัวและรอบประเด็นการเคลื่อนไหว ทำให้ไม่สามารถอธิบายความสลับซับซ้อนของรัฐและสังคมที่ส่งผลต่อการเคลื่อนไหวและการละเลยต่อมิติของการต่อสู้ช่วงชิงทางอุดมการณ์ที่ทำงานอยู่รอบตัว ทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์และอธิบายการผนวกรวม ประนีประนอม และการตกอยู่ในวาทกรรมรอบตัวของการเคลื่อนไหวได้ รวมทั้งการปฏิเสธมิติชนชั้นและการวิเคราะห์ทางชนชั้น (Class Analysis) และไม่สามารถอธิบายการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวของชนชั้นที่หลากหลายแต่ชุดอุดมการณ์ที่สวนทางกับการ

พัฒนาประชาธิปไตย (เก่งกิจ กิติเรียงลาภ และ เควิน ฮิววิสัน, 2552, 120- 155)

3.3 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน และประชาสังคม

ด้วยฐานคิดว่า วิถีชีวิตของคน ชุมชนท้องถิ่น มีความแตกต่างหลากหลาย มีตัวตน มีพื้นที่ มีประเด็น มีเป้าหมาย มีพลังและคุณค่าที่ทับซ้อนกันในการกำหนดแบบแผนการดำเนินชีวิต ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นจะดำรงอยู่แบบวิถีเฉพาะพื้นที่ท้องถิ่นร่วมกับวิถีชีวิตแห่งรัฐที่กำหนดเพื่อสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของรัฐ วัฒนธรรมชุมชนคือความแตกต่างหลากหลายของการดำรงอยู่ท่ามกลางวัฒนธรรมอื่นๆ เป็นฐานหรือโครงสร้างในการกำหนดแบบแผนของท้องถิ่น ซึ่งการถูกรุกรานและครอบงำจากวัฒนธรรมสมัยใหม่ ส่งผลลบต่อชุมชน ทำให้มีการรื้อฟื้นวิถีชุมชนขึ้นจนกลายเป็นกระแสพลังอำนาจในสังคมการเมืองในยุคสมัย 2540 เป็นต้นมา โดยใช้แนวคิดชุมชนที่พึ่งพาตนเอง มีความเป็นปึกแผ่น มีน้ำใจไมตรี ไม่หวังพึ่งพิงรัฐ ปฏิบัติการเกิดจากจิตสำนึกชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนเป็นการขับเคลื่อนจากภายในและเชื่อมโยงกันจนเป็นกระแสสังคม คุไปกับวัฒนธรรมชาติและวัฒนธรรมสากล ปฏิบัติการนี้เป็นขบวนการทางสังคมที่ท้าทายรัฐหรือตลาด ไม่ปฏิเสธรัฐ และเศรษฐกิจแบบทุนนิยม แต่ลดความสำคัญในการพึ่งพิงรัฐและระบบเศรษฐกิจแบบทุน วัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นการเมืองภาคประชาชนที่ทำงานร่วมกันตามศักยภาพและความสนใจของชุมชน มีความหลากหลายในเชิงเนื้อหาสาระและวิธีการ และเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา

นักวิชาการหลายคนเรียกว่าเป็นการสร้างประชาสังคม ซึ่งมีความหมายครอบคลุมกว้างขวางคือรวมทุกส่วนที่ไม่ใช่รัฐเข้าไว้ด้วยกัน ตามรากความคิดของประชาสังคมในโลกตะวันตกที่มีพัฒนาการในสมัยใหม่ โดยรวมสถาบัน องค์กร และภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐเข้าไว้ด้วยกันทั้งหมด นักคิดหลายคนของไทยได้ให้ความหมายของ

ประชาสังคมไว้ว่า คือการที่ประชาชนมีบทบาทในการจัดการชีวิตตนเองและเป็นอิสระจากรัฐ (ชูชัย ศุภวงศ์ และ ยุติ, 2541) เช่น ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ให้ความหมายว่า สังคมที่ประชาชนทั่วไปมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชน โดยอาศัยองค์กร กลไก กระบวนการและกิจกรรมอันหลากหลายที่ประชาชนจัดขึ้น หรือหมายถึงส่วนของสังคมที่ไม่ใช่ภาครัฐ ซึ่งดำเนินการโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมาย และไม่ใช่งานภาครัฐกิจซึ่งดำเนินงานโดยมุ่งหวังกำไร ขณะที่ธีรยุทธ บุญมี ได้กล่าวไว้ว่า คือการมีส่วนร่วมของทุกส่วนในสังคม ซึ่งแตกต่างจากการเคลื่อนไหวแบบสุดขั้วอย่างการเคลื่อนไหวของขบวนการภาคประชาชนแบบเหตุการณ์เดือนตุลาคม แต่ประชาสังคมจะมีลักษณะที่ขอธรรม ให้ผลผลักดันเชิงสถาบัน และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน (ธีรยุทธ บุญมี, 2536, น.190) และ สำหรับ เสกสรรค์ (2552, 143) ได้สรุปคำจำกัดความของประชาสังคมเชื่อมโยงสู่การเมืองภาคประชาชนไว้ว่า การเมืองภาคประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเคลื่อนไหวในภาคประชาสังคมที่ไม่ได้มุ่งยึดอำนาจรัฐ แต่ประสงค์การได้มาซึ่งการกำหนดชีวิตของตนเอง (Self Determination) โดยไม่จำเป็นต้องผ่านรัฐเสมอไป

ประภาส ปันตบแต่ง และกฤษฎา บุญชัย (2003) กล่าวไว้ว่า ภาคประชาสังคมหรือภาคประชาชนได้ขยายตัวเติบโตกลายเป็นส่วนหนึ่งของสัมพันธ์ภาพทางอำนาจ โดยมีการรวมตัวกันของประชาชนกลุ่มต่างๆ เคลื่อนไหวทางสังคมซึ่งส่งผลกระทบต่อให้เกิดพัฒนาการทางการเมืองไทย คือเกิดวัฒนธรรมการเมืองภาคประชาชนที่เข้มแข็งขึ้น

ข้อถกเถียงสำคัญสำหรับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนและประชาสังคมจึงอยู่ที่การพยายามกำหนดชีวิตตนเองไม่พึ่งพารัฐเป็นอุดมคติ และการสร้างความเข้มแข็งของประชาสังคมแต่ละภาคแต่ละส่วนเองทำให้ขาดความเป็น

เอกภาพของแต่ละกลุ่ม กระจัดกระจายหลากหลายจนขาดพลัง และกลายเป็นข้อจำกัดในการทำงานเชิงโครงสร้างเพื่อประโยชน์ต่อบ้านเมืองที่การทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคประชาสังคมต้องคู่กัน การปฏิเสธความสัมพันธ์กับรัฐ หรือการศึกษาการเมืองภาคประชาชนโดยไม่วิเคราะห์ร่วมกับรัฐและการเมืองย่อมเป็นไปได้

“การเมืองภาคประชาชน” จึงเป็นชุดคำอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมการเมืองที่มีฐานคิดของคำอธิบายที่หลากหลาย ในทางการเมืองการปกครองเป็นได้ทั้งอุดมการณ์และยุทธวิธี ไม่มีสถานะเป็นทฤษฎีกระแสหลัก เป็นการหยิบยืมคำทางสังคมศาสตร์ที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์รวมกลุ่มของประชาชนและเคลื่อนไหวกระทำการบางอย่างในสังคมที่เรียกว่า การเคลื่อนไหวทางสังคมมาอธิบายโดยเชื่อมเข้ากับการเสริมพลังอำนาจทางการเมืองให้กับประชาชนการเมืองภาคประชาชนในสังคมการเมืองไทยยังเป็นคำประดิษฐ์ที่เกิดขึ้นเพื่อการปะทะถ่วงดุลอำนาจการเมืองของนักการเมือง โดยใช้วาทกรรมการปฏิรูปการเมืองและการร่างรัฐธรรมนูญซึ่งในกระบวนการสร้างและประดิษฐ์คำและวาทกรรมการเมืองภาคประชาชนดังกล่าวยังประกอบด้วยฐานคิดในการอธิบายความหมาย ความเข้าใจของการเมืองภาคประชาชนที่แตกต่างกันไปอีก

กรอบความคิดในงานวิจัยเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก จำแนกการให้ความหมายการเมืองภาคประชาชนเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ

กลุ่มแรก การเมืองภาคประชาชนในแบบของการมีส่วนร่วมทางการเมือง ที่ให้ความสำคัญกับประชาชนในกระบวนการต่างๆ ทางการเมือง เพื่อแก้ปัญหาและกำหนดชีวิตตนเอง ตรวจสอบถ่วงดุลรัฐและการแก้ไขปัญหารัฐ (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2552, ธีรยุทธ บุญมี, 2547, เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2540, เอนก

เหล่าธรรมทัตน์, ใน ชูชัย และยุวดี, 2541, เอนกเหล่าธรรมทัตน์, 2556, สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์, 2545 และ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, อ้างถึงใน ณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2552.)

กลุ่มที่สอง การเคลื่อนไหวของประชาชนรากหญ้า ขบวนการเคลื่อนไหวและการแสดงบทบาทของประชาชนในลักษณะของการรวมกลุ่มรวมตัวเรียกร้องผ่านยุทธวิธีต่างๆ เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่รัฐละเลยไม่ใส่ใจ หรือการรวมตัวเป็นกลุ่มเคลื่อนไหวกดดันรัฐให้นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบาย แนวคิดนำการรวมกลุ่มของประชาชนและเคลื่อนไหวกระทำการบางอย่างในสังคมมาผูกเชื่อมเข้ากับการเสริมพลังอำนาจทางการเมืองให้กับประชาชน และให้นัยของประชาชนคนเล็กคนน้อยในการต่อสู้เคลื่อนไหว เพื่อสื่อสารความทุกข์ยาก ข้อเท็จจริงของปัญหา ข้อเรียกร้องสู่สาธารณชน ซึ่งวิธีการนี้จะช่วยสร้างการเรียนรู้ภายในขบวนการฯ ให้เห็นอำนาจตัวเองจากการร่วมกันต่อสู้เห็นสิทธิ วิถีชีวิต และวัฒนธรรม และเห็นข้อจำกัดของการพึ่งพานักการเมือง (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2541, 2551, ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2543 และ อนุสรณ์ อุณโณ, 2543)

4. “การเมืองภาคประชาชน” ของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก

เมื่อเกิดการรวมตัวกันของกลุ่มประชาสังคมในพื้นที่ภาคตะวันออกใน พ.ศ. 2548 นั้น เครือข่ายเคลื่อนไหวเรียกร้องให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายแก้ไขปัญหาผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด โดยใช้การแก้ปัญหาเรื่องการแย่งชิงน้ำ เกิดการจัดสรรน้ำไม่เป็นธรรมในพื้นที่ระหว่างอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมเป็นจุดเริ่มต้นของการเคลื่อนไหว หลังจากได้ชัยชนะจากการเคลื่อนไหวผ่านเวทีพันธมิตรประชาชน

เพื่อประชาธิปไตย (สุทธิ อัจฉาศัย, สัมภาษณ์, 2554) เครือข่ายได้นำปัญหามลพิษจากอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อชัดเจนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2538 ที่แก้ไขปัญหาคด้วยการย้ายโรงเรียนเพื่อหนีจากมลภาวะกลิ่นสารเคมีรุนแรงของโรงงานอุตสาหกรรมมาเป็นประเด็นขับเคลื่อนการระดมทรัพยากรของการเคลื่อนไหวส่วนใหญ่ใช้เงินจากการรับงานวิจัยและโครงการพัฒนาในพื้นที่มาบตาพุดที่มีหน่วยงานของรัฐและมูลนิธิองค์กรพัฒนาเอกชนให้การสนับสนุน (ธงชัย พรมณาค, สัมภาษณ์, 21 มกราคม 2554) การสื่อสารในองค์กรใช้การติดต่อผ่านทางโทรศัพท์และนัดหมายประชุมตามสถานการณ์ ไม่มีวาระประชุมประจำ เครือข่ายฯ มีการแต่งตั้งผู้ประสานงานเพื่อประสานงานกลุ่มต่างๆ ในการเคลื่อนไหว และใช้ชุดยุทธวิธีในการเคลื่อนไหว ดังนี้

1. **การใช้พื้นที่สาธารณะ** เพื่อแสดงตัวตนของชาวมาบตาพุดที่ได้รับผลกระทบจากปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อม โดยใช้วิธีต่างๆ ดังนี้

การชุมนุม ประท้วงแสดงไม่เห็นด้วยกับการตัดสินใจในระดับนโยบาย เช่น การประท้วงที่สี่แยกศูนย์ราชการ การชุมนุม คัดค้านและประท้วงรัฐบาลและคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติที่มีนายกรัฐมนตรี (นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ) เป็นประธาน กรณีสภาศาลคดีโครงการและกิจการรุนแรงที่อาจมีผลกระทบต่อประชาชนเหลือ 11 ประเภท บริเวณหน้าศูนย์ราชการจังหวัดระยอง เมื่อวันที่ 30 กันยายน 2553

การรณรงค์ ด้วยการเดินขบวนบนท้องถนนเดินไปตามถนนหน้าโรงงาน และแสดงเอกลักษณ์ร่วมของผู้ชุมนุม ผูกผ้าพันคอสีเขียวที่เขียนข้อความ “หยุดโรงงานไฟฟ้า” โบกธงเขียวที่เขียนข้อความต่อต้านอุตสาหกรรมที่ทำให้เกิดมลพิษ เช่น หยุดขยายอุตสาหกรรม หยุดโรงไฟฟ้าถ่านหิน ชูประเด็น “สิ่งแวดล้อมคือชีวิต เศรษฐกิจพอเพียงคือคำตอบ”

การใช้สื่อสาธารณะ การเดิน “ขบวนธรรมยาตรา” เดินตามรอยเท้าพ่อถามหาความพอเพียง” จากระยอง เข้ากรุงเทพของกลุ่มเครือข่าย โดยมีเป้าหมายนำเสนอรายงานและยื่นหนังสือระบุผลกระทบของอุตสาหกรรมต่อชีวิตคนมาตาพุด และแถลงความประสงค์ของคนมาตาพุดที่ต้องการให้รัฐแก้ไขปัญหาดังกล่าวต่อนายกรัฐมนตรี และผู้มีอำนาจในการแก้ไขปัญหา มีการทำเป็นสารคดีเผยแพร่ทางโทรทัศน์ รายการชีวิตจริงยิ่งกว่าละคร ที่นำเสนอชีวิตของนายน้อย ใจตั้ง

การจัดกิจกรรมให้ความรู้ การเสริมพลังความรู้ กับสถาบันการศึกษาและนักวิชาการ กับชุมชนเพื่อเป็นพลังในการเคลื่อนไหวในระยะยาว เช่น กิจกรรมเวทีให้ความรู้เรื่อง ประชาชนได้อะไรจากการทำ HIA (Health Impact Assessment) (17 มกราคม 2553) เวทีสัมมนา สิทธิชุมชน กับความสมดุลในสังคม (6 กุมภาพันธ์ 2553) เป็นต้น

2. การใช้กระบวนการตามรัฐธรรมนูญ และกฎหมาย รัฐธรรมนูญฯ พ.ศ. 2550 มาตรา 67 วรรค 2 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 โดยเฉพาะพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ มาตรา 11 ที่ประกาศใช้ก่อนหน้าการฟ้องร้องเพียงไม่กี่วัน สร้างโอกาสทางการเมือง เปิดกระบวนการทางการเมืองให้เครือข่ายใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญ

2.1. การยื่นฟ้องร้องคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติต่อศาลปกครองชั้นต้นจังหวัดระยอง ในฐานะละเลยการปฏิบัติหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมาย และขอให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติประกาศให้มาตาพุดเป็นเขตควบคุมมลพิษ ศาลปกครองระยอง จึงได้มีคำพิพากษาศาลปกครองที่ 192/2550 สั่งให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ประกาศให้มาตาพุดเป็นเขตควบคุมมลพิษภายใน 60 วันนับแต่มีคำพิพากษา (3 มีนาคม 2552) นับเป็นความสำเร็จสำคัญของการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคประชาชนที่สามารถ

ขับเคลื่อนปัญหาสู่การเป็นประเด็นสาธารณะ และบริหารกลไกของรัฐที่มีอยู่อย่างชอบธรรมแล้วให้เป็นผลต่อประชาชนเองได้

2.2. ระบุโครงการที่ได้รับอนุมัติโดยไม่ผ่านการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนตามรัฐธรรมนูญฯ พ.ศ. 2550 โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอนุมัติดำเนินโครงการ 75 โครงการ เครือข่ายจึงขอให้ศาลกำหนดมาตรการหรือวิธีการคุ้มครองใดๆ เพื่อบรรเทาทุกข์ชั่วคราวก่อนการพิพากษาโดยขอให้ศาลมีคำสั่งระงับโครงการหรือกิจกรรม จำนวน 76 โครงการเมื่อวันที่ 29 กันยายน 2552 ศาลปกครองกลางมีคำสั่งระงับโครงการหรือกิจกรรม ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพในพื้นที่จังหวัดระยองจำนวน 76 โครงการ จนกว่าศาลจะมีคำพิพากษาหรือศาลมีคำสั่งเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น

ผลการเคลื่อนไหวในครั้งนี้ส่งผลสะท้อนต่อรัฐและทุนโดยตรง การระงับโครงการทำให้โรงงานหลายโรงซึ่งอยู่ในระหว่างก่อสร้างโรงงานไม่มั่นใจในการทำธุรกิจต่อไป โรงงานหลายโรงต้องหยุดดำเนินงาน สื่อและรัฐต่างนำเสนอผลกระทบจากการเคลื่อนไหวครั้งนี้มาตาพุดเป็นที่ถูกจับตามองจากสื่อและเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจทั่วประเทศ

3. การเข้ามีส่วนร่วมทางตรงในกระบวนการเพื่อตัดสินใจ การขอให้ศาลมีคำสั่งระงับโครงการหรือกิจกรรม จำนวน 76 โครงการ ส่งผลต่อเศรษฐกิจการลงทุน นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น จึงตั้ง “คณะกรรมการแก้ไขปัญหาการปฏิบัติตาม มาตรา 67 วรรคสองของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550” โดยมีตัวแทนจากภาครัฐ เอกชน นักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิ และภาคประชาชน เพื่อจัดทำข้อยุติที่ได้จากการรับฟังความคิดเห็นของทุกภาคส่วนเพื่อให้รัฐบาลจัดทำแผนปฏิบัติและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ได้อย่างมี

ประสิทธิภาพรวมทั้งปฏิบัติได้จริงและเห็นผลอย่างเป็นรูปธรรมในเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่มาตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียง จังหวัดระยอง ตลอดจนจัดทำข้อยุติเพื่อให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าสำหรับ 76 โครงการที่ถูกระงับการดำเนินการ ให้เป็นที่ยอมรับของทุกภาคส่วน

ยุทธวิธีการต่อสู้ด้วยกระบวนการทางการเมืองด้วยข้อมูล ข้อเท็จจริง ใช้ผลการศึกษาวิจัยฟ้องร้องสู่กระบวนการศาล และการเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในระดับการตัดสินใจนี้ ถือเป็นยุทธวิธีที่ใช้ในการขับเคลื่อนของการเมืองภาคประชาชนที่ได้เปลี่ยนมิติใหม่ของการเคลื่อนไหวภาคประชาชน (สมพร เพ็งคำ, สัมภาษณ์, 25 กุมภาพันธ์ 2558) กลายเป็นตัวแบบของการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนให้กับกลุ่มต่อต้านแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคใต้ และได้รับการยอมรับว่ายกระดับประเด็นสิ่งแวดล้อมจากมลพิษอุตสาหกรรมให้เป็นประเด็นทางสังคมและนำไปสู่การกำหนดเกณฑ์ประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (EHIA - Environment and Health Impact Assessment)

4. “การเมืองภาคประชาชน” ในฐานะอัตลักษณ์ของการต่อสู้ ดังที่กล่าวมาแล้วถึงความสำเร็จของการเคลื่อนไหวเรื่องการจัดสรรน้ำไม่เป็นธรรมในพื้นที่จากเวทีพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ทำให้ผู้ประสานงานเครือข่ายซึ่งมีความเป็นผู้นำสูง มั่นใจในการเคลื่อนไหวแบบเวทีสาธารณะ มีการพูดปลุกระดมบนเวที จนผูกติดการเคลื่อนไหวของเครือข่ายไว้กับ “การเมืองภาคประชาชน” และการเคลื่อนไหวทางการเมือง “โดยเฉพาะการเป็นพันธมิตรที่เกื้อกูลกับกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” (สุทธิ อัจฉมาศัย, สัมภาษณ์, 19 มิถุนายน 2554)

ท่ามกลางกระแส “การเมืองภาคประชาชน” ที่ถูกหยิบยกมาใช้ในการเคลื่อนไหวของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย และการเคลื่อนไหวอื่นๆ

ของประชาชนทั่วประเทศ เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือกำลังกลายเป็นคนชายขอบของอุตสาหกรรมในมาตาพุด ตั้งแต่การคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหิน จนถึงการเคลื่อนไหวปิดถนนหน้า IRPC เมื่อวันที่ 3-5 กันยายน 2550 “ในตลาดเค้ารู้จักลุงน้อยนะ แต่เขาบอกว่าพวกถ่วงความเจริญ” (น้อย ใจตั้ง, สัมภาษณ์, 21 มกราคม 2554) หรือ “การติดป้ายไวโนลออกสื่อหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นว่าเป็น NGOs รับตั้งค์” (นิคม จันทร์หอม, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2555)

ดังนั้น สำหรับเครือข่ายแล้วเพื่อลบอัตลักษณ์การเคลื่อนไหวของคนถ่วงความเจริญ และเอ็นจีโอรับจ้าง การรับเอา “การเมืองภาคประชาชน” ที่เต็มไปด้วยอำนาจและความชอบธรรม เข้าเป็นอัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) จึงไม่ยากเกินไป เครือข่ายปล่อยให้ “การเมืองภาคประชาชน” ทำหน้าที่สลายอัตลักษณ์คนชายขอบ โดยการสร้างและผลักดัน “การเมืองภาคประชาชน” ของเครือข่ายไปพร้อมๆ กับปฏิบัติการการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ดังการประชุมของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย จ. ระยอง ในวันที่ 15 กรกฎาคม 2551 เพื่อตั้งคณะทำงานอย่างเป็นทางการร่วมกันขับเคลื่อนการเมืองภาคพลเมืองในพื้นที่จังหวัดระยองที่มีผู้ประสานงานเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นแกนนำในการประชุม “การเมืองภาคพลเมืองที่นี่ก็จะยังคงขับเคลื่อนร่วมกันต่อไปเพื่อให้การเมืองใหม่ที่เป็นของประชาชนเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงเสียที” (นักข่าวอาสา กนิษฐ์ <http://www.oknation.net/blog/kanis/2008/07/15/entry-1>)

งานการสลายอัตลักษณ์เดิมและสร้างอัตลักษณ์ใหม่ “การเมืองภาคประชาชน” ยังกระทำผ่านการสื่อสารของเครือข่าย ทุกครั้งในการประชุม สัมมนา เปิดเวทีชุมนุมแกนนำเครือข่ายจะมีหน้าที่หยิบยก

รัฐธรรมนูญ กฎหมาย การมีส่วนร่วม และพลังประชาชน มาสนทนาก่อนเพื่อสร้างความมั่นใจในการเคลื่อนไหวร่วมกัน⁷ นอกจากนี้ การขยายอุดมการณ์อัตลักษณ์ร่วม การเมืองภาคประชาชน ยังกระทำผ่านพื้นที่ร่วมกันของสมาชิก ได้แก่ การพบปะของสมาชิก การชุมนุม การประชุมพลวัตของการประชุมที่สามารถสร้างความคิดที่ต่อเนื่อง และสร้างอิทธิพลให้กับระบบความคิด

5. บทวิเคราะห์ข้อจำกัดของการเมืองภาคประชาชนของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก

จากความสำเร็จในการเคลื่อนไหวดังกล่าว เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก ได้ใช้ยุทธวิธีหลากหลาย และเพิ่มมิติเคลื่อนไหวในกระบวนการทางการเมืองและการมีส่วนร่วม แต่งานวิจัยก็พบข้อจำกัดหลายประการ

5.1 ข้อจำกัดในกระบวนการทางการเมืองและการมีส่วนร่วม

5.1.1 การประกาศเขตควบคุมมลพิษ ผลจากการเคลื่อนไหวภาคประชาชนที่สร้างความสะท้อนต่อภาครัฐและทุนนั้น ไม่ได้นำไปสู่เป้าหมายของการเคลื่อนไหวที่ต้องการแก้ไขปัญหาเรื่องมลพิษ หยุดการขยายโรงงานจนกว่าจะแก้ไขปัญหาได้ หรือมีมาตรการที่ปฏิบัติจริง และมีความยั่งยืน เพราะรายงานปัญหามลพิษของมาตาพุดของกรมควบคุมมลพิษ ในปี 2555 ยังคงปรากฏค่าสารพิษบางตัวที่สูงเกินมาตรฐาน ขณะที่โรงงานอุตสาหกรรมก็ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง

การเคลื่อนไหวอาจสร้างผลสะท้อนให้รัฐเกิดการขยับตัวและเกิดนโยบายสาธารณะ แต่ในทางปฏิบัติ นโยบายไม่ได้ถูกนำไปปฏิบัติหรือบังคับใช้ เพราะการ

บังคับใช้คือ หน่วยงานของรัฐทุกระดับทุกหน่วยงาน โดยเฉพาะในท้องถิ่น ดังนั้น ความสำเร็จหรือผลสะท้อนจากการเคลื่อนไหวจนประกาศเขตควบคุมมลพิษนั้น ไม่มีผลจริงในทางปฏิบัติ และไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืนเพราะการไม่แก้ไขที่ต้นเหตุของปัญหา “กลายเป็นชัยชนะแต่ในกระดาษ” (ธงชัย พรมณาค, สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2555)

สำหรับนักเคลื่อนไหวที่ไม่ได้เป็นสมาชิกเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกให้ความเห็นต่อผลสะท้อนจากการเคลื่อนไหวที่ไม่สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางปฏิบัติได้ ว่าแสดงถึงปัญหาการนำนโยบายสาธารณะไปสู่ระดับปฏิบัติของประเทศไทย

5.1.2 การอุทธรณ์โดยสำนักงานอัยการสูงสุดเป็นตัวแทนของกระทรวงอุตสาหกรรม ยื่นอุทธรณ์ต่อศาลปกครองกลางเพื่อขอให้ศาลปกครองกลางเพิกถอนคำสั่งคุ้มครองชั่วคราว กรณีระงับโครงการ 76 โครงการ ซึ่งในเวลาต่อมา ผลจากการอุทธรณ์ร่วมกับผลการพิจารณาโครงการและกิจการที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนที่ผ่านคณะกรรมการ 4 ฝ่าย ได้ทำงานร่วมกันจนคำสั่งศาลปกครองสูงสุดให้ระงับเพียง 65 โครงการจนกว่าจะมีองค์กรอิสระด้านทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพตามรัฐธรรมนูญ และการกำหนดแนวทางมีส่วนร่วมของการทำการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ (HIA - Health Impact Assessment) และการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (EIA -Environment Impact Assessment) ตามรัฐธรรมนูญแล้วเสร็จและบังคับใช้ได้

5.1.3. การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจไม่ได้ฟังเสียงประชาชน เดือนกันยายน 2553 ข้อเสนอของคณะกรรมการ 4 ฝ่ายฯ ที่มีภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วม พร้อมผลการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน

⁷ บันทึกการประชุมเวทีติดตามการพิจารณาโครงการและกิจการรุนแรง (โรงแรมสตาร์ พลาซ่า 10 กันยายน 2553), เวทีสัมมนา สิทธิชุมชนกับความสมดุลในสังคม และ เวทีการประชุมสมัชชาเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก (โรงแรมสตาร์, มีนาคม 2553), การปราศรัยบนเวทีวันที่ 30 กันยายน (เวทีข้างศูนย์ราชการจังหวัดระยอง) (30 กันยายน 2553) และการประชุมการจัดทำ EHIA และการมีส่วนร่วม (ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนจังหวัด ระยอง, กุมภาพันธ์ 2553)

กรณีโครงการและกิจการที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน ถูกนำเสนอต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ซึ่งมี นายกรัฐมนตรี (นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ) เป็นประธาน คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ นอกจากนี้ไม่รับ ข้อเสนอคณะกรรมการ 4 ฝ่ายแล้ว ยังปรับแต่งลด ประเภทโครงการหรือกิจการที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อ ชุมชนอย่างรุนแรงเหลือ 11 โครงการ และประกาศใน ราชกิจจานุเบกษา วันที่ 1 กันยายน 2553 ส่งผล ให้ศาลปกครองยึดประกาศดังกล่าวมาอ้างอิงในการ พิพากษาโครงการหรือกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อ ชุมชน 76 โครงการที่ถูกคำสั่งศาลระงับโครงการชั่วคราวนั้นว่าไม่เข้าข่ายโครงการรุนแรง มีเพียง 65 โครงการ ใน 5 ประเภทโครงการเท่านั้นที่เข้าข่าย ซึ่งคดี มีการอุทธรณ์ และพิพากษาต่อเนื่องจนกระทั่ง โครงการ ทั้งหมดมีโครงการที่ระงับการดำเนินกิจการเพียง 2 โครงการเท่านั้น สำหรับประชาชนแล้วคือการพิพากษา คือการอนุมัติให้ก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมกอมลพิษ⁸

สำหรับประชาชนในเครือข่ายประชาชนภาค ตะวันออก มองว่าการเมืองภาคประชาชนของพวกเขา เป็นสถานะของการเคลื่อนไหวต่อสู้ของผู้ประสบกับ ความเดือดร้อนในชีวิตประจำวัน เป็นการเคลื่อนไหวที่จะ ช่วยสร้างพลังอำนาจในการต่อรอง เรียกร้อง และ ผลักดันไปสู่สิ่งที่พวกเขาต้องการตามที่ยึดถือไว้เป็น อัตลักษณ์ในการเคลื่อนไหว แต่สุดท้ายเห็นว่าประชาชน ไม่มีอำนาจ ไม่เกิดประโยชน์ และไม่สามารถทำให้มีการ ตัดสินใจที่ประชาชนต้องการได้อย่างแท้จริง และทำให้เกิดการเคลื่อนไหวครั้งใหญ่ในพื้นที่สาธารณะอีกครั้งใน วันที่ 30 กันยายน 2553 ซึ่งเป็นครั้งสุดท้าย ก่อนเกิด การคลายตัวของเครือข่ายพร้อมๆ กับความรู้สึกพ่ายแพ้

ในต่อสู้ และตั้งคำถามกับการมีส่วนร่วมของภาค ประชาชน รวมทั้งการเคลื่อนไหวที่พวกเขาเรียกเป็น “การเมืองภาคประชาชน” ที่ไม่สามารถนำไปสู่เป้าหมาย ได้

สำหรับผู้วิจัยแล้ว การเมืองภาคประชาชนของ เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก ได้สร้างคำถามต่อ แนวคิดการเมืองภาคประชาชนแบบมีส่วนร่วมทาง การเมือง หรือการเมืองภาคพลเมืองที่กล่าวว่าประชาชน มีทั้งนิตินอำนาจและพลังในการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง ในกระบวนการหรือในระบบเพื่อจัดการชีวิตตนเอง อย่างที่เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2548) กล่าวไว้

การมีส่วนร่วมและกลไกเคลื่อนไหวของ ประชาชนผ่านกระบวนการทางการเมืองในกรณี มาบตาพุดนั้น คือ การเมืองภาคประชาชนเอง ที่ยึดโยง กับการมีส่วนร่วมในกระบวนการทางกฎหมายและ การเมือง ที่ทำให้การตัดสินใจอยู่ที่อำนาจสูงสุดใน การปกครองทางตัน ในโครงสร้างของกระบวนการตัดสินใจ นี้เองทำให้กลุ่มนิยมนมาร์กซิสต์เห็นว่าการเคลื่อนไหวที่ไม่ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างไม่อาจเปลี่ยนแปลงสิ่งใดได้ และ โต้แย้งกับแนวคิดการพยายามสร้างความคิดนำ (Hegemony) ในพื้นที่นอกการเมืองว่าไม่สามารถเป็น จริงได้ในบริบทสังคมการเมืองภายใต้การทำงานของ ทุนนิยมโลกาภิวัตน์

ในท้ายที่สุดการยึดโยงประชาชนเข้ากับการเมือง เชิงโครงสร้างและการมีส่วนร่วมทางการเมืองดังกล่าว หากประชาชนต้องการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง ขั้นสูงสุดประชาชนก็ต้องเข้าสู่การเมืองเป็นสมาชิก พรรคการเมือง สนับสนุนพรรค เป็นผู้สมัครรับเลือกตั้ง

⁸ การประชุมคณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชน (กรอ.) ที่มีนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรี เป็นประธาน มีมติเห็นชอบ ให้มีการออกใบอนุญาตแก่โรงงานที่ผ่านการรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมแล้ว (EIA) ทั้งหมด 55 โครงการ เม็ดเงิน การลงทุนประมาณ 300,000 ล้านบาท โดยไม่ยึดกฎหมายรัฐธรรมนูญ มาตรา 67 ซึ่งเรื่องนี้เห็นว่า รัฐบาลส่งเรื่องให้กฤษฎีกา ตีความกฎหมายรัฐธรรมนูญมาตรา 67 ผลกฤษฎีกาตีความไม่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ เพราะยังไม่มีการบังคับใช้ จึงให้ปฏิบัติตามกฎหมายเดิมที่มีอยู่ ซึ่งเครือข่ายภาคประชาชนไม่เห็นด้วย และเห็นว่าในประเด็นขององค์การอิสระ รัฐควรออก ประกาศกระทรวงเพื่อบังคับใช้แทนแต่ไม่ยอมทำ และกลับอนุญาตให้สร้างโรงงานได้

ซึ่งก็คือการเข้าสู่ระบบผู้แทน (Representative Democracy) (สุจิต บุษงการ, 2531, 45-78, 266-285) ซึ่งในกรณีเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกนั้น การเข้าเป็นสมาชิกพรรคการเมืองของผู้ประสานงานเครือข่ายในท่ามกลางความขัดแย้งทางการเมือง กลับทำให้มวลชนลดความไว้วางใจต่อขบวนการเคลื่อนไหว ซึ่งกลายเป็นข้อจำกัดเฉพาะกรณีอีกด้วย

จากการวิจัย ยังได้สะท้อนให้เห็นว่าการทำการเมืองแบบมีส่วนร่วมกลายเป็นการเมืองภาคประชาชนที่ชอบธรรมตามรัฐธรรมนูญและเชื่อมโยงกระบวนการมีส่วนร่วมไว้กับกลไกการตัดสินใจที่ต้องขึ้นกับการเมือง พึ่งพิงกับบุคคลที่มีอำนาจนำ (Dominant Individual) อย่างผู้นำ นักวิชาการ ข้าราชการ หรือผู้เชี่ยวชาญ และผลักดันให้ภาคประชาชนเข้าสู่โครงสร้างภายใต้การตัดสินใจของผู้แทนหรือในระบอบรัฐสภานั้น ได้ทำให้การมีส่วนร่วมกลายเป็นระบบที่ถอนคืนอำนาจของประชาชน และทำให้ประชาชนเป็นคนขายขอบทางการเมืองและการมีส่วนร่วมจะถูกใช้เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้รัฐและทุนในการหาประโยชน์จากส่วนรวม เช่นที่ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ เคยแสดงความเห็นไว้ว่าประชาชนต้องเผชิญเส้นทางที่ยากลำบากในการมีส่วนร่วมทางการเมือง หากสังคมการเมืองและระบบราชการยังไม่ยอมรับการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นวัฒนธรรม ดังนั้น ประชาชนจะมีส่วนร่วมจริงหรือไม่ขึ้นอยู่กับความจริงใจของรัฐบาลและระบบราชการ (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2548, 51) ขณะที่ ราชนิโกทารี (Rajni Kothari, 1984) เห็นว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นสะท้อนให้เห็นความล้มเหลวของระบบการเมืองปกติที่อำนาจหลักให้ความสำคัญกับการบริหาร

จัดการบ้านเมืองตามนโยบาย ดังนั้นการสร้าง ความชอบธรรมของการบริหารจัดการของรัฐโดยทฤษฎีการมีส่วนร่วมที่คับแคบ ทำให้การมีส่วนร่วมกลายเป็นเพียงมายาคติ (Kothari, 1984) ละเลยต่อปัญหาของเสียงส่วนน้อยและความเท่าเทียมที่แท้จริงของประชาชน

5.2 ข้อจำกัดในกระบวนการเคลื่อนไหว

5.2.1 กลุ่มต่อต้านการเคลื่อนไหว (counter-movement)⁹ กลุ่มที่มีความเห็นตรงกันข้ามกับฝ่ายเคลื่อนไหว และต้องการการพัฒนาอุตสาหกรรม และเห็นว่าการเคลื่อนไหวของเครือข่ายสร้างความวุ่นวาย ส่งผลเสียต่อความเจริญของมาบตาพุด กลุ่มนี้จะแสดงออกถึงการคัดค้านการเคลื่อนไหวด้วยการตั้งมวลชนต่อต้าน และทำลายความน่าเชื่อถือของเครือข่าย โดยใช้ชื่อเป็นกลุ่มมาบตาพุดโจมตีผ่านและโฆษณาผ่านสื่อต่างๆ ทั้งทางวิทยุชุมชน และทางหนังสือพิมพ์ นอกจากวิธีการและช่องทางดังกล่าวมาแล้ว กลุ่มต่อต้านการเคลื่อนไหว ใช้วิธีการคุกคาม ช่มชู้ โดยตรงกับบุคคลที่เคลื่อนไหว โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่ประเด็นเคลื่อนไหว เป็นประเด็นร้อนและอยู่ในสถานการณ์ที่ฝ่ายทุนและฝ่ายผลประโยชน์ตกเป็นฝ่ายรอง ความเสี่ยงต่อชีวิต การถูกขู่ คุกคาม เอาเงินมาให้ จัดคนมาหา เพื่อ “เด็ดหัว” หรือส่งมือเพชรฆาตมาข่มขู่ “คนอื่นที่ตายไป ทำให้ผมคิดว่าคนต่อไปเป็นลูกก็ได้วะ ทำไมคนทำงานเรื่องสิ่งแวดล้อมต้องมาตาย แต่ผมไม่กลัวตาย ตอนเรื่องโรงไฟฟ้า BLCP มีรถแก๊งค์ใหญ่วิ่งรอบบ้านผม มีทหารมานั่งคุ้ยในปี 2548 มานั่งคุ้ยในบ้านเลย มันก็เดินไปพูดโทรศัพท์ คนนี้กูยอะโว้ย ลุงเจริญเนี่ยะของกู และเดินเข้ามาอ้อมผม อ้อมลอยเลย เป็นการชู้กัน” (เจริญเดชคุ้ม, สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2555) “มีคนตามคะ

⁹ หมายถึง การเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีความต้องการหรือข้อเรียกร้องที่ตรงข้ามกับข้อเรียกร้องของการเคลื่อนไหว โดยข้อเรียกร้องของฝ่ายต่อต้านมักจะถูกกระตุ้นจากข้อเรียกร้องของขบวนการที่เกิดขึ้นก่อน ในประเทศไทยฝ่ายต่อต้านมักสัมพันธ์กับรัฐ และอำนาจรัฐ โดยรัฐมักเป็นผู้จัดตั้งฝ่ายต่อต้านขึ้นเพื่อเผชิญกับการเคลื่อนไหวของประชาชน ส่วนการเผชิญหน้าระหว่างขบวนการ กับกลุ่มต่อต้าน จะมีขอบเขตความรุนแรงหรือกว้างเพียงใดขึ้นอยู่กับลักษณะและขอบเขตของการเคลื่อนไหว เช่นการเคลื่อนไหวในระดับท้องถิ่น พื้นที่ความขัดแย้งระหว่างสองฝ่ายจะจำกัดในพื้นที่นั้นๆ (ประกาส ปินตบแต่ง, 2552, 110-114)

และพูด (ซู) จะเอาลิบล้อตบลงข้างทาง ดั่งนั้นไปไหนจะมี ป้าคนนี้ (ซึ่งมือไปที่คนติดตาม) ไปด้วยตลอด สำหรับ คนอื่นมักได้รับคำเตือนว่า... อย่าไปไหนกับนุ้ยเดี่ยว โดนลูกหลง” (อารมณ สดมณี, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2554)

5.2.2. การลดน้อยลงของมวลชน ด้วยการ โฆษณาชวนเชื่อ ใช้การประชาสัมพันธ์ และกิจกรรม แสดงความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility – CSR) ของโรงงานด้วยการสนับสนุน กิจกรรมของชุมชนในรูปแบบของทุนทรัพย์และสิ่งของ การให้ทุนสนับสนุนการศึกษา การเยี่ยมเยียนชุมชน โดยเฉพาะประธานหรือผู้นำการจ้างงานคนหนุ่มสาว ในชุมชน รวมถึงการใช้กลุ่มที่รัฐได้จัดทำไว้ เป็นอย่างดีแล้วอย่าง กลุ่มสหกรณ์ รวมกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มเยาวชนต่างๆ จุดเชื่อมสำคัญของการลดจำนวน ประชาชนที่จะเคลื่อนไหวต่อต้าน อุตสาหกรรมได้เป็นอย่างดี โครงการ CSR จึงให้ การสนับสนุนการดำเนินงานและการทำกิจกรรมของทุก กลุ่ม ซึ่งเมื่อได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนทั้งด้านทุน ทรัพย์ หรืออุปกรณ์ต่างๆ นั้นแล้ว จึงเท่ากับเป็นการได้ รับความช่วยเหลือหรือได้รับประโยชน์จากอุตสาหกรรม ซึ่งกลายเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการตัดสินใจเข้าร่วม ส่งเสริมและสนับสนุนการเคลื่อนไหวของเครือข่าย

นอกจากนี้ สำหรับเครือข่ายประชาชนภาค ตะวันออกแล้ว “การเมืองภาคประชาชน” ที่ยึดโยงกับ การเคลื่อนไหวของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ยังส่งผลต่อความเคลือบแคลงใจของมวลชนในการ ตัดสินใจเข้าร่วมเคลื่อนไหวด้วย จุดยืนทางการเมืองของ ผู้ประสานงานที่เข้าเป็นสมาชิกพรรคการเมืองและมี แกนนำกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย เข้าร่วมในการปิดการนิคมอุตสาหกรรม ทำให้มวลชน

ภายในเครือข่ายล่าถอยจากการเคลื่อนไหวและสร้าง ความคลางแคลงใจในตัวผู้ประสานงานและกลายเป็น จุดอ่อนสำคัญให้ฝ่ายต่อต้านการเคลื่อนไหวโจมตี

5.2.3 ขาดศักยภาพในการขับเคลื่อนต่อเนื่องหลัง การเคลื่อนไหวเปิดพื้นที่สร้างผลสะท้อนแล้ว ประชาชน ยังคงต้องมีศักยภาพในการผลักดันสิ่งที่เคลื่อนไหวไว้ให้ สำเร็จและไม่กลายเป็นข้อจำกัด เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง นักวิชาการที่ทำงานร่วมกับเครือข่าย และเป็น ผู้ติดตามผลสัมฤทธิ์ของนโยบายสาธารณะที่เกิดจาก การเคลื่อนไหว แสดงความคิดเห็นไว้ว่า “ภาคประชาชน ไม่สามารถขับเคลื่อนให้เกิดการทำงานต่อไปได้ เพราะ หน่วยงานสำคัญอย่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ไม่ทำงาน ไม่มีการร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อ จัดการเรื่องการขจัดและควบคุมมลพิษให้เป็นไปตาม กฎหมาย เบื้องต้นอ้างเรื่องงบประมาณ เมื่อมีงบประมาณ ก็ไม่สามารถจัดทำแผนแก้ไขปัญหาระยะยาวและยั่งยืน ไม่มีแผนที่แก้ไขปัญหาย่อยอย่างเป็นระบบ ไม่มีแผนการแก้ไข ที่สาเหตุหรือที่มาของปัญหามลพิษ ไม่มีแผนการลด ขจัดและควบคุมมลพิษ แต่กลับกลายเป็นโครงการหรือ กิจกรรมเพื่อกระจายงบประมาณไปยังชุมชนต่างๆ เป็น โครงการย่อยเพื่อต่อท่อน้ำเลี้ยงและเป็นฐานเสียง ทางการเมือง หน่วยงานของรัฐโดยเฉพาะองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมีความสำคัญต่อความสำเร็จ ที่แท้จริงเพราะภาคประชาชนไม่สามารถขับเคลื่อนต่อไป ได้หากปราศจาก “เจ้าภาพ” เพราะภาคประชาชนไม่มี งบประมาณ ไม่มีความรู้เฉพาะทางพอ แต่ต้องทำงาน ร่วมกันเรียนรู้ร่วมกัน ภาคประชาชนทำสำเร็จที่ทำให้รัฐ ขยับตัวแล้ว แต่ชัยชนะจากความสำเร็จที่สามารถ เปิดเส้นทางได้แล้วกลับกลายเป็นความพ่ายแพ้ คือการที่ รัฐไม่ร่วมลงมือทำ ไร้ความจริงใจในการแก้ปัญหา” (เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง, สัมภาษณ์, 16 กุมภาพันธ์ 2558)

6. บทสรุป และข้อเสนอแนะ บางประการ

การเมืองภาคประชาชนของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก ต่อกรณีปัญหามลพิษที่มาจากตุนั้นเป็นการเคลื่อนไหวของประชาชนที่ต้องการเปิดพื้นที่ทางการเมืองให้กับตนเองในเงื่อนไขของปัญหาที่เกิดจากการบริหารจัดการที่ละเลยและไม่เห็นความสำคัญของผู้คนและประชาชน พวกเขาคิดว่ารัฐบาลและหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องต้องจัดการแก้ไขและเยียวยาปัญหาที่เกิดขึ้น การเคลื่อนไหวของประชาชนเช่นนี้เกิดขึ้นอยู่ทั่วโลกโดยเฉพาะรัฐกำลังพัฒนาหรือประเทศที่พัฒนา เศรษฐกิจด้วยอุตสาหกรรมทั้งหลาย บางขบวนการใช้ระยะเวลาการต่อสู้ที่ยาวนานข้ามรุ่นเพราะผลกระทบจากการบริหารจัดการของรัฐส่งผลกระทบต่อชีวิตบุคคลและชุมชนสืบต่อจากรุ่นสู่รุ่น เช่น กรณีของ Bopal ในประเทศอินเดีย การระดมของโรงงานยูเนียนคาร์ไบด์ สารเคมีส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางพันธุกรรมและทำให้เกิดโรคทางพันธุกรรมข้ามรุ่นสู่รุ่น หญิงที่มาจากชุมชนรอบโรงงานที่ระเบิดไม่มีใครอยากแต่งงานด้วย นายทุนเจ้าของโรงงานเอาตัวรอดหนีกลับประเทศ (Hanna, Bridget., 2007) หรือการต่อสู้เรื่องชื่อของขบวนการชาปาติस्ताแห่งประเทศเม็กซิโก ขบวนการเอ็มเอสที ในประเทศบราซิล (Alonso and Costa, 2010) งานศึกษาการเคลื่อนไหวของประชาชนเหล่านี้มีนิยาม ความหมายและคำอธิบายได้มากมายหลายทฤษฎี

เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก ทั้งปะทะกับรัฐในการเรียกร้องต่อรองบนพื้นที่สาธารณะ และประสานกับรัฐในกระบวนการและกลไกการมีส่วนร่วม แสดงให้เห็นศักยภาพและข้อจำกัดของการเมืองภาคประชาชน

หลายประการ โดยเฉพาะการต่อสู้ที่มุ่งสู่องค์อำนาจย่อม เป็นการเคลื่อนไหวที่นำไปสู่ความคับแค้นของกฎหมายและรัฐ กลายเป็นกับดักทางการเมือง ทำให้การเคลื่อนไหวของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกไม่สามารถบรรลุเป้าหมายของประชาชนผู้เคลื่อนไหวได้ แม้มีการยอมรับจากนอกเครือข่ายว่าเป็นความสำเร็จระดับนโยบาย แต่สำหรับพวกเขาแล้วโครงสร้างและนโยบายที่ไม่ได้รับการบังคับใช้ไม่มีประโยชน์อะไร สิ่งที่เขาต้องการคือ เห็น สัมผัส และรับรู้ได้ เช่น การเป็นอยู่ที่ปราศจากผลกระทบด้านลบจากอุตสาหกรรม การไม่ต้องอยู่กับน้ำปนเปื้อนและฝนที่มีสารเคมี การลดทอนลงไปของสิ่งที่กระทบต่อโลกและชีวิตของพวกเขา

ฉะนั้น ผลการเคลื่อนไหวของพวกเขาโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตามได้ส่งผลกระทบต่อการขับเคลื่อนทางสังคม โดยเฉพาะประเด็นสุขภาวะจากผลกระทบมลพิษที่มีแรงสะท้อนต่อโรงงานและทำให้รัฐบาลตื่นตัวขึ้น ขณะที่ประชาชนทั่วไปได้รับรู้ข้อมูล และก่อให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวต่อเนื่องในกลุ่มอื่นๆ ที่ขยายพื้นที่เป็นเครือข่ายเพื่อนตะวันออก ผลักดันวาระเปลี่ยนตะวันออก 10 สิบเนื่องต่อมา

สำหรับประชาชนในขบวนการเคลื่อนไหวได้เกิดผลลัพธ์สำคัญหลายประการ คือ การคิดอย่างเป็นระบบ ความเข้าใจต่อระบบอุตสาหกรรม การรับรู้ถึงสิทธิและสำนึกของอำนาจแห่งการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องคุ้มครองสิทธิของตนเองและเรียกร้องให้รัฐดำเนินการ ความตระหนักว่าประชาชนสามารถผลักดันการเปลี่ยนแปลงนโยบายและกฎหมาย ที่แม้ไม่ได้บรรลุผลตามเป้าหมายของการลด ขจัด มลพิษ ลดการขยายโรงงาน หรือการระงับการขยายพื้นที่อุตสาหกรรมในผังเมือง แต่การเคลื่อนไหวได้สร้างพลังของประชาชน สร้างตัวตน

¹⁰ เครือข่ายเพื่อนตะวันออกได้จัดงานประชุมวิชาการการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพโดยชุมชน ครั้งที่ 1 และมีกรลงนามเพื่อออกแถลงการณ์ร่วมกับภาคีกว่า 61 องค์กร เพื่อกำหนดแนวทาง ในการทวงคืนธรรมชาติและวิถีชุมชนในภาคตะวันออก โดยใช้ชื่อแถลงการณ์ว่า “แถลงการณ์วาระเปลี่ยนตะวันออก ฉบับที่ 1/2555” จาก สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย (TJA) <http://www.tja.or.th/cyberreporter/detail.php?content=927>

ของพวกเขาในฐานะประชาชน (subjectivity) ที่สามารถสร้างผลสะท้อนให้นักลงทุนได้ตระหนัก นอกจากนี้ประชาชนยังได้เข้าใจถึงความสำคัญทางกฎหมายและรัฐธรรมนูญ และกระบวนการตามรัฐธรรมนูญที่ให้โอกาสกับประชาชน และนักลงทุนต้องเคารพและปฏิบัติ เพื่อให้เกิดอุตสาหกรรมที่อยู่ร่วมกับชุมชน โดยไม่ทำให้ระบบการตามตรวจสอบ เรื่อง ERIA (Environment and Health Impact Assessment) ยากเกินไปนัก

นับเป็นการเปลี่ยนแปลงสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชน หรือที่ประภาส ปิ่นตบแต่ง เรียกว่าเป็นการจัดสรรอำนาจแบบใหม่ การเคลื่อนไหวที่ปะทะกับอำนาจทั้งรัฐ ทูน และอำนาจ ด้วยสิทธิในทรัพยากร ดิน น้ำ อากาศ ที่เป็นวิถีชีวิต อาจไม่ได้เป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่ยิ่งใหญ่หรือเป็นปรากฏการณ์ยิ่งใหญ่แห่งศตวรรษ แต่เป็นการเคลื่อนไหวที่ใช้เครือข่ายและโอกาสทางการเมืองมากที่สุด และการเคลื่อนไหวยังสะท้อนให้เห็นการเมืองภาคประชาชนในบริบทการเมืองไทยได้อย่างชัดเจน

บรรณานุกรม

หนังสือและบทความในหนังสือ

- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. 2543. วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย. กรุงเทพฯ : ตรีสวี (ซีลค์เวอร์มบุค)
- จิริสิริ ชมกรด. 2552. มาตรการทางกฎหมายในการป้องกันและการควบคุมมลพิษทางอากาศจากโรงงานอุตสาหกรรมปิโตรเคมี : กรณีศึกษานิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด. วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต กรุงเทพฯ : คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ไชยรัตน์ เจริญศิลป์โอฬาร. 2549. วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะ และความเป็นอื่น. กรุงเทพฯ : วิชาษา.
- ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาคการณ์ไกล (บรรณาธิการ). 2541. ประชาสังคม : ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : มติชน.
- เดชรัต สุขกำเนิด และคณะ. 2544. นโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ : การวิเคราะห์ระบบการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ. นนทบุรี : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- ธีรยุทธ บุญมี. 2536. สังคมเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร.
- ธีรยุทธ บุญมี. 2547. ไรต์แมปประเทศไทย : บทบาทคุณูปการของการเมืองภาคประชาชน. กรุงเทพฯ : สายธาร.
- นราพร อินทร์แดนดอน. 2556. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสิทธิชุมชน : ศึกษากรณีการเคลื่อนไหวของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก ในจังหวัดระยอง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา กรุงเทพฯ : สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นภาพร อติวานิชยพงศ์. ม.ป.ป.. การใช้ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในการศึกษาสังคมไทย. ในวิชา ทฤษฎีสังคมศาสตร์ว่าด้วยการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อัดสำเนา)
- นิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์. 2550. เอ็มเอสทีบราซิล ขบวนการแรงงานชนบทไร้ที่ดิน. กรุงเทพฯ : แก่นจันทร์.
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2541. การเมืองบนท้องถนน 99 วันสมัชชาคนจน. กรุงเทพฯ : ต้นตำรับ
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2551. ก่อนภาคประชาชนล่มสลาย. กรุงเทพฯ : way of book
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2552. กรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม. เชียงใหม่ : มีดีไซน์
- รังสรรค์ ณะพรพันธุ์. 2548. เศรษฐศาสตร์รัฐธรรมนูญ : บทวิเคราะห์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 เล่มที่ 1 และ เล่ม 3. กรุงเทพฯ : มติชน
- สมฤดี นิโครวัฒน์ยิ่งยง. บรรณาธิการ. 2552. ธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมมาบตาพุด. กรุงเทพฯ : ส.เจริญการพิมพ์.
- สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์. 2546. การเมืองภาคประชาชน : พลวัตและการประเมิน. ใน ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ บรรณาธิการ. 5 ปีของการปฏิรูปการเมืองตามรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ : โฟนี่เน็กซ์.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. 2552. การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ :
วิภาษา

สุจิต บุญบงการ. 2531. การมีส่วนร่วมทางการเมืองของไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สถาบันพระปกเกล้า. 2553. งานศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน ในหลักสูตร
การเสริมสร้างสังคมสันติสุข สถาบันพระปกเกล้า.

สำนักงานศาลปกครองระยอง. 2552. คำพิพากษาศาลปกครองระยอง เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2552 กรณีคดีฟ้อง
รองคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ คดีหมายเลขดำที่ 192/2550 และคดีหมายเลขแดงที่ 32/2552
(อัดสำเนา)

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. 2543. การเมืองของพลเมือง : คู่สหัสวรรษใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โครงการ
จัดพิมพ์คปไฟ.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. 2551. การเมืองภาคพลเมือง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.

บทความวารสาร

สุธี ประศาสน์เศรษฐ. 2540. แปรบัญญัติว่าด้วยสมัชชาคนจน. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองเพื่อชุมชน. (1)
เมษายน. 94 – 101

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. 2549. มือที่สาม ในประวัติศาสตร์การเมืองไทย. กรุงเทพฯ : คปไฟ

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย. ปัญหาบาตาคุด. จาก http://www.ieat.go.th/ieat/index.php?option=com_content&view=article&id=154&Itemid=157&lang=th สืบค้นเมื่อ 12 กรกฎาคม 2553.

คลังจังหวัดระยอง. (2554). บทวิเคราะห์ ผลกระทบต่อมวลรวมจังหวัดระยอง 2552 – ฉบับเผยแพร่. จาก <http://Klang.cgd.or.th/ryg> สืบค้นเมื่อ 20 ตุลาคม 2554.

ประภาส ปันตบแต่ง และ กฤษณา บุญชัย. (2003) ยุทธวิธีคนจนกับการต่อสู้เชิงนโยบาย บทเรียนและ
ประสบการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคม และการเมืองของภาคประชาชนในช่วงหลังวิกฤติเศรษฐกิจ
(2540-2545). สืบค้นเมื่อ 2 กันยายน 2552, จาก <http://v1.midnightuniv.org/midfrontpage/newpage82.html>

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554) รายงานการศึกษา การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่ง
ทะเลภาคใต้. จาก http://www.nesdb.go.th/Portals/0/news/academic/data_0227120312.pdf
สืบค้นเมื่อ 30 มกราคม 2555.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2525-2529** ส่วนที่ การพัฒนาพื้นที่เฉพาะและการพัฒนา เมือง – บทที่ 2 การพัฒนาพื้นที่สาม จังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเฉียง น. 124 และ แผนพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก บทที่ 4 น. 311-316 จาก (<http://www.nesdb.go.th>) www.nesdb.go.th/portals/0/news/plan/p6/M10_4.doc สืบค้นเมื่อ 15 กรกฎาคม 2555.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. **30 ก.ย. 52 สักระดับ 76 โครงการ “มาบตาพุด” 4 แสนล้าน-ศาลปกครอง ชี้ก่อมลพิษ.** จาก http://www.onep.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=1075&catid=72:2010-10-08-06-35-05&Itemid=266 สืบค้นเมื่อ 12 กรกฎาคม 2553

สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. **มติคณะรัฐมนตรี เรื่อง การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเฉียง มติวันที่ 25 พฤศจิกายน 2523.** จาก <http://www.cabinet.soc.go.th> สืบค้นเมื่อ 20 ตุลาคม 2554.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. **ศาลปกครองชี้โครงการก่อมลพิษ ให้ระงับ 76 โครงการ.** จาก http://www.onep.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=1075&catid=72:2010-10-08-06-35-05&Itemid=266 สืบค้นเมื่อ 20 ตุลาคม 2553.

มูลนิธิสถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ. **เหลียวมองมาบตาพุด สารสนเทศเพื่อการจัดตั้งศูนย์เฝ้าระวังสิ่งแวดล้อม และ สุขภาพประชาชนเขตอุตสาหกรรมมาบตาพุด.** จาก <http://www.mtp.rmutt.ac.th/> สืบค้นเมื่อ 1 เมษายน 2554

การสัมภาษณ์

เจริญ เดชคุ้ม, ชาวบ้าน อดีตประธานชุมชน ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง. (19 มิถุนายน 2553, 20 มกราคม 2554 และ 17 เมษายน 2555). สัมภาษณ์.

ธงชัย พรหมนาค. ชาวบ้านชุมชนบ้านบน ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง. (21 มกราคม 2554 และ 12 พฤษภาคม 2555). สัมภาษณ์.

นิคม จันทร์หอม. ชุมชนคลองน้ำหู ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง. (13 พฤษภาคม 2555). สัมภาษณ์.

น้อย ใจตั้ง, ชาวบ้าน สมาชิกในเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียง ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง. (30 กันยายน 2553, 21 มกราคม 2554 และ 26 พฤษภาคม 2555). สัมภาษณ์.

เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง. ผู้อำนวยการ มูลนิธิบูรณะนิเวศ. อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี. (16 กุมภาพันธ์ 2558). สัมภาษณ์.

สมพร เพ็งคำ. นักวิจัย สถาบันวิจัยสังคม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ. (25 กุมภาพันธ์ 2558). สัมภาษณ์.

สุทธิ อัสมาคัย. ผู้ประสานงานเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียง ตำบลบ้านแลง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง. (เสียชีวิตเมื่อ 15 กรกฎาคม 2557) (9 มกราคม 2553 และ 19 มิถุนายน 2554). สัมภาษณ์.

อารมณี สดมณี. ชาวบ้าน ภรรยาพนักงานโรงงานในนิคม ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง. ปัจจุบันย้ายไปอยู่ จังหวัดจันทบุรี (17 มกราคม 2553 และ 7 พฤษภาคม 2554). สัมภาษณ์.

Books and Book Articles

Alonso, Angela and Costa, Valeriano. 2010. Environmental activism in Brazil: the rise of a social movement, In Thompson, Lisa and Tapscott, Chris. 2010. **Citizenship and Social Movement**. New York : Zed Books.

Held, David. 2006. **Models of Democracy**. Cambridge: Polity Press.

Mathews, F. David. 1999. **Politics for People : Finding a Responsible Public Voice**. 2nded.) Ohio: Kettering Foundation.

Partha Chatterjee. 2004. **The Politics of The Governed : Reflections on Popular Politics in Most of the World**. NY : Columbia University Press.

Ringen, Stein. 2007. **What Democracy Is For : On Freedom and Moral Government**. Princeton University Press.

Tilly, Charles. 2010. **Regimes and Repertoires**. Chicago, IL: University of Chicago Press

Articles

Kothari, Rajni, 1984. The Non-political Process, **Economic and Political Weekly**. 19 (5): 216-224. (Feb 4, 1984), 216-224.

Pasuk Phongpaichit. **Social Movement in Thailand**. Paper presented at International Conference on Thailand Studies, Nakhon Phanom, January 2002.

Timothy Forsyth 2001. Environmental Social Movements in Thailand : How Important is Class?, **Asian Journal of Social Science**. 29 (1): 35-51.